

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 109

ÇAĞDAŞ İSLAMÎ AKIMLAR ve SORUNLARI

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak
FCR

Baskı & Cilt
ANKARA ÖZGÜR WEB OFSET
MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312.385 70 77 (Sertifika no: 34333)

5. Baskı: Aralık 2018

ISBN: 978-605-9652-02-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA

Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**ÇAĞDAŞ İSLAMÎ AKIMLAR
VE
SORUNLARI**

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Ankara 2018

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

1963 yılında Refahiye’de doğdu. 1987 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1988 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1990’da “*Mürcie’nin Doğuşu ve İtikadî Görüşleri*” başlıklı tezi ile Yüksek Lisans’ını tamamladı. Alanında araştırma yapmak üzere 1992’de, altı ay İngiltere’de, 1993’de bir yıl Mısır’da bulundu. 1994’de “*Mürcie ve Horasan-Maveraünnehir’de Yayılışı*” başlıklı tezi ile Doktor, 1997 yılında da Doçent unvanını aldı. 1997-1999 yılları arasında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde vekaleten Dekan Yardımcılığı yaptı ve kendi alanında dersler verdi. 2003 yılında Profesör oldu.

Halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İngilizce, Arapça, Kırgızca ve Kazakca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Kıtapları

Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, II. Baskı, Ankara 2002.

Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2003.

Alevilik-Bektaşilik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

Mezhepler Tarihine Giriş, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul 2008.

Şeyh Safiyüddin el-Erdebîlî, *Makâlât (Safvetu’s-Safâ’nın 4. Bölümü’nün Anadolu’da Yapılan Türkçe Çevirisi)*, Tahkik: Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

Türkler ve İslam Tasavvuru, İsam Yayınları, İstanbul 2011.

İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri, Otto Yayınları, Ankara 2012.

İmam Mâturîdî ve Maturidilik (Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi), Otto Yayınları, Ankara 2015.

Selefilik’in Fikri Arkaplanı, Otto Yayınları, Ankara 2016.

Güncel Dinî-Siyasî Meseleler Üzerine Yazılar, Fecr Yayınları, Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

DEĞİŞİM SÜRECİNDE MÜSLÜMANLARI BEKLEYEN BAZI

MUHTEMEL SORUNLAR	13
1. Siyasî İstikrarsızlıklar ve Ekonomik Sorunlar	16
2. Bilgi Açığı.....	17
3. Medeniyetler Savaşının Şiddetlenmesi.....	20
4. Dinin Yeniden Anlaşılması Konusunda Yoğun Tartışmalar Yaşanması	23

DİNÎ AKIMLARIN İSLAM'I TEBLİĞ YÖNTEMLERİNE

ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM	27
1. Kaynak	31
2. Alıcı	34
3. İleti-Mesaj	36
a) Siyasal İslam.....	37
b) Şeklî Dindarlık.....	39
4. Oluk (Tebliğ Metodu/Kanallar)	41

YENİDÜNYA DÜZENİ KARŞISINDA ALTERNATİF BİR İSLAM

MEDENİYETİ MÜMKÜN MÜ?	43
1. Yenedünya Düzeni Nedir?.....	44
2. Yeni Bir İslam Medeniyetine Niçin İhtiyaç Vardır?.....	45
a) Tarihî Bir Sorumluluktur.	45
b) Dinî Bir Yükümlülüktür	47
c) Sosyal ve Psikolojik Bir Zorunluluktur	48
d) Batı Medeniyeti İnsanlığın Problemlerini Çözmede Zorlanmaktadır	51
3. Yeni Bir İslam Medeniyetinin Kurulabilmesinin Ön Koşulları Nelerdir?.....	52
a) Mezhep Taassubu ve Mücadeleleri Son Bulmalıdır	52
b) Kur'an'a Dönülmelidir.....	56
c) Akla ve Bilimsel Bilgiye Önem Verilmelidir	58

KÖKENCİLİK (FUNDAMENTALİZM) KAVRAMI ve İSLAMCI OLUŞUMLAR İÇİN KULLANIMI SORUNU	63
1. Kökenciliğin (Fundamentalizm) Tanımı ve İslam Düşüncesinde Kökenci Tezahürler	63
2. Kökenci Kavramının Ait Olduğu Kültürel Dünyayla İlgili Çağrışımları.....	65
3. Kavramların Değişik Kültürlere Adapte Edilmesinin Düşünsel Sorunları	66
4. Kökencilik (Fundamentalizm) ve Köktencililiğin (Radikalizm) Birbirinden Farklılığı	67
5. Hıristiyan ve Müslüman Toplumlarında Kökenci Tutumların Modernizme Karşı Tepkiye Dönüşmesi	70
6. Kökenciliğin Selefilikle İlişki Düzeyi	73

BATILI ARAŞTIRMALARDA İSLAMÎ UYANIŞ OLGUSU (ve SORUNLARI)	77
<i>BATILI ÇALIŞMALARDA İSLAMÎ DIRİLİŞ OLGUSUNUN TAHLİLİ</i>	81
1. Vakıyı Tanımlamakta Kullanılan Kavramlar	82
2. İslamî Diriliş Olgusunun Göstergeleri ve Yansımaları.	86
3. İslamî Uyanış Olgusunun Yorumu	88
4. İslamî Cemaat ve Hareketlerin Diriliş Olgusunun Boyutlarından Biri Olarak Tahlili	94
a) Bu Cemaatlerin Sosyal Temellerinin Tahlili	94
b) Bu Cemaatlerin Örgütsel ve Fikrî Çerçevesinin Tahlili.....	95
c) Siyasî İslamî Cemaatlerin Faaliyet Çerçevesinin Tahlili....	97
5. İslamî Diriliş Olgusunun ve Geleceğinin Değerlendirilmesi	99
<i>İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLERE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM</i>	103
1. Batılı Akademisyen ve Politikacılar Bu Olguya Niçin Fazla Önem Veriyorlar?	104
2. İslam'ı ve İnceleme Konusu Vakıyı Tanımlamada Kullanılan Kavramların Tenkidi	108
3. Batılı Çalışmaların İslamî Diriliş Olgusunu Ele Alırken Görmezlikten Geldikleri Metodik Noktalar ve Objektif Boyutlar	126
4. İslamî Uyanış Olgusuyla İlgili Yorumlarda Görülen Eksiklikler	134
5. Vakıyanın Geleceğine Aşırı Kötümser Bakış.....	138

6. Bu Vakıyyla İlgili Arapça Araştırma ve İncelemeler: Mısır'lı Düşünür ve Araştırmacıların İnceleme ve Araştırmalarında Yer Alan Belli Başlı Düşünceler	142
--	-----

BARIŞ, ÖZGÜRLÜK ve MERHAMET PEYGAMBERİ

HZ. MUHAMMED	147
1. İslam'ın Barış Dini Olması.....	148
2. İslam'ın Tanrı'sının Sevgi ve İyiliğin Kaynağı Olması	149
3. Kur'an'da Barış ve Özgürlüğün Teminat Altına Alınması	150
4. Hz. Peygamber ve İlk Müslümanların Barışı Hakim Kılma Çabaları	153
5. Hz. Muhammed'in Merhamet ve Özgürlüğe Verdiği Önem	160
6. Müslümanların Tarihinde Barış ve Özgürlük İlkesinden Sapmalar.....	163

EKLER

Ek 1.

EHL-İ SÜNNET SİYASET ANLAYIŞININ DİNÎ TEMELLERİNİN SORGULANMASI	169
--	-----

Ek 2.

İSLAMÎ HAREKETLER ÜZERİNE HASAN HANEFİ İLE BİR SÖYLEŞİ	191
---	-----

ÖNSÖZ

İslam'ın yüce kitabı Kur'an, tarih boyunca, anlama, yorumlama ve bir hayat modeli oluşturma noktasında farklı dinî-toplumsal ve dinî-politik hareketlerin ilham kaynağı ve referans çerçevesi olmuştur. Aslında vahiy olarak inmeye başladığı ilk günden beri, özelde Müslümanların genelde bütün insanlığın zihniyetini değiştirme ve dönüştürme konusunda etkin bir rol oynamıştır.

Vahyin kesilmesi ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Müslümanlar arasında ortaya çıkan dinî, siyasî, ekonomik ve toplumsal problemleri çözebilmek için, farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler sistemleşerek ve toplumsal taban edilerek dinî-siyasî yapılar bürünmüşlerdir. Siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulan, başlangıçta dini anlamak ve yaşamak için ortaya çıkan bu oluşumlar, fırka veya mezhep olarak isimlendirilmiştir. Onlar, ileri sürdükleri kelamî görüşleri ve siyasî nazariyeleriyle, İslam düşüncesinde fikrî özgürlüğün savunucusu olmuşlardır. Ancak belli bir süre sonra, asıl amaçlarının dışına çıkarak, içtihat, rey ve akıl yürütmeye ortaya koydukları mezhebî esasları mutlak doğrular olarak görerek başkalarına kabul ettirmeye çalışmışlardır. Sonunda mezhepler, Kur'an'la Müslümanlar arasındaki sıcak diyalogun kesilmesine veya zayıflamasına sebep olmuştur.

İslam düşüncesinde kurumsallaşmış fikrî yapılar, mezhepler/fırkalar (itikadî-siyasî ve fikhî-amelî) ve tasavvufî oluşumlar (tarikatlardan) olarak ikiye ayrılmaktadır. Tasavvuf, başlangıçta mezhep ayrılıklarını ortadan kaldırmaya yönelik birleştirici bir fonksiyon üstlenmiştir. Ancak tarikatların kurumsallaşmasıyla,

bu yapılar, işlevselliğini yitirmeye başlamıştır. Geçmişte bu dinî kimlikler, iç içe geçmiş olabildiği gibi bazen de ayrı ayrı temsil edilmiştir. Mesela herhangi bir kişi hem Eşârî ve Şafîî ya da Hanefî-Maturidî, hem de Nakşî, Kadirî veya Bektaşî olabilmektedir. Günümüzde geleneksel dinî-mezhebî ve tasavvufî kimlikler etkisini sürdürmekte ise de eskisi kadar etkin değildir. Özellikle mezhebî kimlikler, daha çok fikhî boyutuyla yaşamakla beraber semboliktir. Çünkü eskiden olduğu gibi, bu kimlikler mezhebî eğitim yoluyla ve belli mezhep mensuplarına mezhebin taşıyıcıları tarafından kendi kurumlarında öğretilmemektedir. Buna rağmen Irak'ta olduğu gibi, Şîî-Sünnî şeklinde çatışmaya dönüşürülecek tarihsel referansları barındıran yapılar olmaya devam etmektedirler. Yine de bu yapılar, geleneksel mezhebî kimliğinden sıyrılıp yeni kimlikler oluşturma iddiasındadır. Mesela daha önce Hanefî-Maturidî veya Eş'arî-Şafîî olan birisi, Şîî kimliğini, ya da daha önce Şîî-Caferî olan birisi, Sünnîliği benimseyebilmektedir. Diğer taraftan toplumsal dindarlıktan bireysel dindarlığa doğru eğilimin artmasıyla, geleneksel yapılar günümüz fertlerinin ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmiştir.

Modernleşmenin, kentleşmenin ve küreselleşmenin etkileri sonucunda, geleneksel dinî kimliklerin çözülmeye, zayıflamaya, yoğun olmasa da bazen yeterli görülmeyerek terk edilmeye veya ikinci sıraya itilmeye başladığı, çatışmacı unsurları bünyesinde taşıyan ve varlığını öteki üzerinden tanımlayan yeni ideolojik kimliklere dönüştüğü görülmektedir. Osmanlı devletinin yıkılması ve hilafetin kaldırılması, İslam toplumları açısından özellikle Sünnî toplumlar açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Sünnilik, halifenin başında bulunduğu siyasal yapısını kaybetmiş, hukukî çerçevesinde de büyük bir daralma yaşamıştır. İlk dönemlerde Hz. Osman ve sonrasında yaşanan siyasî ve toplumsal bunalımların bir benzeri Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra yaşanmıştır. Bu dönemde Şîî ve Sünnî çevrelerde, geçmişteki mezhep ve tarikat yapısından tamamen farklı isimler ve fikirlerle, yeni bazı dinî oluşumlar boy

göstermeye başlamıştır. Bunların bir kısmı belli karizmatik liderler etrafında, bir kısmı da klasik alim tipini temsil eden şahsiyetler etrafında oluşmuştur.

İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde farklı adlarla ortaya çıkan çağdaş dinî akımlar, pek çok araştırmacının ve araştırma merkezinin dikkatini çekti. Bunun üzerine yüzlerce makale ve eser kaleme alındı. Maalesef yapılan araştırmalarda bu olgu farklı kavramlar altında ve farklı yöntemler doğrultusunda incelendi. Çoğu kere belli bir bölgeye has bir hareket, genelleme yapılmak suretiyle bütün İslam dünyasına ait bir olgu olarak görüldü. Halbuki hiçbir hareket içinde doğduğu şartlardan soyutlanarak ele alınıp ortaya konulamaz. Örneğin Mısır'daki Müslüman Kardeşler ile Hindistan'daki Cemaat-i İslamiyye veya Türkiye'deki Nurculuk, bazı söylemlerinde benzerlikler olsa da birbirinden farklı yapılarıdır. Bunların tamamını tek bir yöntemle veya aynı kavramlarla ele almak yanlıştır. Ayrıca Batının İslam'a olan düşmanlığı ve ön yargıları bu araştırmalara dolaylı veya doğrudan yansımıştır. Bu dinî oluşumları tanımlamak için kullanılan fundamentalizm, radikalizm ve benzeri kavramlar incelendiğinde, sürekli olarak İslam'la şiddet arasında veya Müslümanlarla şiddet arasında bir bağ kurulmaktadır. Böylece İslam ve genel olarak Müslümanlar sanık sandalyesine oturtularak yargısız infaza tabi tutulmaktadır. Bu yüzden farklı coğrafyalarda ortaya çıkan çağdaş dinî hareketler ayrı ayrı ele alınarak incelenmeli ve daha sonra bu hareketlerin genel bir görünümü ortaya konulmalıdır. Bunun için öncelikle Batılı araştırmaların bu olguyu tanımlamak için kullandığı kavramlar ve olguyu ele alışı biçimleri ciddî bir eleştirel süzgeçten geçirilmelidir.

Elinizdeki bu eser çağdaş dinî akımların sorunlarını ve bu olguya Batılı araştırmaların yaklaşımlarını eleştirel bir gözle ele alan farklı tarihlerde, çeşitli dergilerde yayımlanmış makale, söyleşi ve çevirilerden oluşmaktadır. Hasan Hanefi ile İslamî Hareketler üzerine yapılan, ancak yayımlanmamış bulunan bir

söyleşi ilk defa burada yayımlanmaktadır. Ayrıca Çağdaş İslamî akımların İslam'ı tebliğ sorunu daha önce tebliğ olarak bir sempozyuma sunulmasına rağmen şimdiye kadar kamuoyuyla paylaşılammıştı. Bu makale, üzerinde tekrar çalışıldıktan sonra ilaveler yapılarak bu kitaba konulmuştur. İslam'la şiddet arasında sık sık kurulan ilişkinin ve Batıda son zamanlarda Hz. Muhammed'e yönelik iftira ve yalanların yanlışlığını ortaya koymak amacıyla daha önce kaleme alınmış bir makaleye de yer verilmiştir.

Bu çalışmanın, dinî akımların eleştirel bir gözle incelenmesi, İslamî uyanış olgusuyla ilgili yaşanan kavram kargaşasının ortadan kalkması ve olgunun daha doğru tanımlanması konusunda katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

Çalışmanın çeşitli aşamalarında eleştirileriyle katkıda bulunan bütün dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Sönmez KUTLU

Ankara 2008